

УДК 330.8:330.34.01]: 316.324:334.012.74(477)

Максименко А. О.

к. соц. н., науковий співробітник

сектор транскордонного співробітництва

ДУ «Інститут регіональних досліджень

імені М. І. Долішнього НАН України»

к. 221, вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79026, Україна

e-mail: annusja@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4014-6501>

DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2020.33.208017>

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕНТРО-ПЕРИФЕРІЙНИХ ВЗАЄМОДІЙ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС

У статті окреслено історичні витоки дослідження центр-периферійних взаємодій. Дуалізм «центр — периферія» — це просторова метафора, яка використовується для опису та пояснення нерівномірного розподілу ресурсів, неоднорідності та дивергенції розвитку окремих територій. Зазвичай центр є економічно, культурно, політично розвинутим, тоді як периферія відстає від нього і розміщена поза його зовнішнім кордоном. Наголошено на існуванні різних типів систем «центр — периферія» на макро-, мезо- чи мікрорівні. Охарактеризовано зарубіжні підходи та теорії, в основі яких модель «центр — периферія»: теорія економічного зростання, теорія залежності, світ-системна теорія, теорії структурного насилля, полюсів росту, центральних місць, нової економічної географії. У представлених теоріях узагальнено чинники, які лежать в основі поділу на «центр» і «периферію» (інновації та технології, експортно-імпортна структура, розміщення промислових підприємств, розподіл адміністративних функцій тощо). Описано ефекти, які мають місце в результаті центр-периферійних взаємодій: ефект домінування та зв'язку, інформаційний, психологічний, модернізаційний, виробничий, а також ефекти «зворотної хвилі» та «поширення». Центр та периферія характеризуються відносинами залежності, що можуть мати економічний, політичний, культурний та інший характер. Окреслено механізми, які викликають таку залежність та циклічно її підтримують: експлуатація шляхом репатріації, єдність еліти в центрі та периферії, інституційне викривлення, нестабільність ринку. Зазначено, що соціокультурний підхід пропонує відійти від тлумачення «периферії» як економічно відсталой території, наголошуючи на культурній складовій як джерелі національних та регіональних традицій, локального способу життя. В останні роки актуалізується поняття «поліцентричність». Поліцентричні системи управління є предметом міждисциплінарних досліджень, особливо поширені в дослідженнях державного управління, метрополій, управління природними ресурсами. Поліцентричність відіграє ключову роль у політиці згуртованості ЄС. Окреслено перспективи дослідження центр-периферійних взаємодій в регіоні за умови адміністративно-фінансової реформи в Україні.

Ключові слова: центр-периферійні відносини, соціальні теорії, адміністративно-фінансова децентралізація, Україна.

Постановка проблеми. Гасло Європейського Союзу «Єдність у різноманітності» означає, що європейці, які об'єднані у спільній праці на користь миру й добробуту, водночас є багаті на культурну різноманітність, традиції і мови цього континенту (The EU motto, 2020). Це гасло якнайкраще характеризує сучасний світ, який не є однорідним. У світі завжди була, є і буде поляризація чи то географічного, чи економічного, чи політичного, чи соціального простору. З середини ХХ ст. у науковій літературі активно почали з'являтися поняття «центр» і «периферія», дослідження присвячені центрально-периферійним процесам, зв'язкам та відносинам.

Пара «центр — периферія» — це просторова метафора, яка використовується для опису та пояснення нерівномірного розподілу управлінських функцій (влади) в економіці, суспільстві та політиці. Метафора «центр-периферія», для прикладу, використовується у геопросторовому поділі на країни «першого», «другого» та «третього» світу, у підкресленні відмінності між «півднем» та «північчю», або в характеристиці «заходу» чи «урбаністичних міст» як центрів концентрації влади, економічного і культурного життя. Зазвичай «центр» характеризується як розвинутий, метрополійний, політичний, економічний, культурний і торговий осередок, а периферія описується як маргінальна, протилежна до центру, яка межує з ним чи є поза його зовнішнім кордоном. Використання метафори «центр — периферія» є поширеним у політичній та економічній географії, соціології, економіці, зокрема в дослідженнях ринку праці, концентрації та поширенні видів економічної діяльності, в історії, культурології для опису та пояснення диспаритету та нерівномірності розвитку (Pietikainen & Kelly-Holmes, 2013, с. 3).

І. Пилипенко зазначає, що існують різні типи систем «центр — периферія» зокрема, за рівнями територіальної організації (глобальна, макрорегіональна, національна (державна), регіональна, локальна системи «центр — периферія»), за генезою — базові (природні, геопросторові як результат топологічної і, як наслідок, метричної неоднорідності і самоорганізації геопростору) та похідні (штучні, управлінські — результат суспільно свідомого надання центральних або периферійних функцій місцям з певними топологічними та метричними характеристиками), за топологічною ознакою — точкова, мережева, ареальна, за метричною ознакою «центр — периферія» формується як монофакторна або поліфакторна, за способами формалізації системи «центр — периферія» можуть розглядатися як дискретні і континуальні (просторові) (Пилипенко, 2014, с. 47).

Аналіз попередніх досліджень. В науковій думці існує чимало теорій, в основі яких лежить система «центр — периферія». Насамперед зарубіжні науковці використовували модель «центр — периферія» під час аналізу макроекономічних та геополітичних процесів (теорія економічного зростання, теорія залежності, світ-системна теорія, теорія структурного насилля). З плином часу вектор змістився в сторону проблем регіонального розвитку. З'явилися дослідження, з використанням моделі «центр — периферія», у яких пояснювалися неоднорідності та диспаритет розвитку і на

регіональному та локальному рівнях (теорії полюсів росту, кумулятивного зростання, центральних місць, нової економічної географії).

Дослідження, присвячені проблемі співвідношення центру та периферії, взаємодії між ними, знайшли своє відображення й у працях вітчизняних авторів. Насамперед це суспільно-географічні дослідження І. Пилипенка (2014), Є. Маруняк (2016), Л. Воловик (2012), дослідження центрально-периферійних відносин у територіально-політичній системі держави В. Лісовського (2007), О. Альховіцька-Магда (2013) аналізувала співвідношення центру та периферії в економічній політиці ЄС, Н. Хохлова (2009) вивчала процеси самоорганізації в системі «міста» та представила структурно-функціональну модель міста за типом «центр — периферія». Як відомо, в Україні триває адміністративно-територіальна реформа. Реформа передбачає створення об'єднаних територіальних громад (далі ОТГ) та наділення новими повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня. Системні зміни, зокрема розподіл владних повноважень передбачають формування нових зв'язків між ОТГ і районом та областю, що актуалізує питання дослідження центрально-периферійних взаємодій на регіональному рівні.

Мета статті полягає у систематизації основних наукових підходів, присвячених дослідженню центрально-периферійних взаємодій, та визначенні перспективних напрямів дослідження таких взаємодій на рівні регіону в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зародження поділу країн на «центр» і «периферію» сягає своїм корінням теорії модернізації. Загалом теорія модернізації вивчає процес соціальної еволюції та розвитку суспільства і бере свій початок з робіт М. Вебера, Т. Парсонса, У. Ростоу (Goorha, 2017). Найвідомішою є теорія економічного зростання У. Ростоу. Він стверджував, що економіка будь-якої країни може знаходитись на одній із п'яти різних стадій економічного зростання. Ці стадії розвитку включають традиційне суспільство (переважно аграрні економіки), передумови до розвитку (сільське господарство стає більш механізованим і більше продукції реалізовується), розвиток/піднесення (обробна промисловість набуває більшого значення, хоча кількість галузей залишається невеликою), перехід до зрілості (промисловість є різноманітною; економіка зростає завдяки використанню інновацій, що збільшує реальні доходи на душу населення), стадію масового споживання (обсяг виробництва зростає, що дозволяє збільшити споживчі витрати. Відбувається розвиток та збільшення сектору послуг) (Rostow's Five, 2017).

У цій теорії кожна наступна стадія слідує за попередньою, що показує шлях розвитку для нерозвинених країн. Однак менш розвинені країни залишалися менш розвиненими і не показували явного прогресу у напрямі переходу до інших стадій. Відтак, наприкінці 1950-х та початку 1960-х років економісти та соціологи намагалися пояснити відсталість країн Латинської Америки і в результаті була запропонована теорія залежності. Згідно з теорією залежності, нерозвиненість в основному спричинена периферійним становищем країни у світовій економіці. Як правило, слаборозвинені

країни пропонують дешеву робочу силу та сировину на світовому ринку. Ці ресурси продаються передовим економікам, які мають засоби та промислові потужності, щоб переробити їх на готову продукцію. Нерозвинені країни закупають готову продукцію за високими цінами, виснажуючи капітал, який вони могли б спрямувати на модернізацію власних виробничих засобів. Результатом є замкнений цикл («порочне коло»), який посилює розрив та відставання між багатими економіками, або «центром» та бідними — «периферією». Серед найбільш відомих представників цього напрямку слід назвати Р. Пребіша, Х. Зінгера, А. Франка, П. Барана. Зокрема Р. Пребіш зазначав, що характерною рисою периферійної економіки є її зовнішня залежність від центру як джерела та призначення великої частки імпорту та експорту. Світова економіка є єдиним цілим, розмежованим на «центр», який включає в себе кілька високорозвинених індустріальних держав, і «периферію», до якої належать в основному аграрні країни. Периферійні країни знаходяться в економічній залежності від «центру», що перешкоджає їхньому розвитку. Протягом економічних підйомів заробітна плата і ціни суттєво зростають у «центральному» країнах, але ледь збільшуються на периферії, яка має надлишок робочої сили. Протягом економічних спадів зменшення у заробітній платі і цінах у центрі обмежується торговельними об'єднаннями та олігопольними галузями промисловості. Натомість периферія значно більше потерпає від падіння цін та заробітної плати внаслідок відсутності торговельних об'єднань (International, 2014, с. 324–326).

А. Франк розвинув «теорію залежності» та наголошував, що недостатній розвиток країн є частиною продукту історичного минулого та тривалих економічних зв'язків між слаборозвиненими (залежними) сателітами та розвиненими країнами. Загалом концептуалізація моделі «центр — периферія» вважається основною заслугою А. Франка. У теорії залежності відстоюється ідея, що рух ресурсів відбувається з «периферії» бідних і слаборозвинених держав до «центру», заможних країн. Тим самим останні збагачуються за рахунок периферії. Розвиток багатих країн та нерозвиненість бідних є лише двома сторонами однієї й тієї ж монети. Адже недостатній розвиток одних країн зробив можливим розвиток інших (Uwazie, Igwemma & Ukah, 2015, с. 30).

Поряд з поділом на країни розвинені і економічно відсталі прибічники теорії залежності намагалися аргументувати, які механізми викликають таку залежність та сприяють її підтримці. Найбільш поширеними є чотири:

- Експлуатація шляхом репатріації. Іноземні фірми реінвестують лише частину свого прибутку, отриманого від діяльності у країнах «третього світу», в ці ж країни. Основна частина прибутку повертається додому на користь країни, яка інвестує.

- Єдність еліти: багаті капіталісти із країн «третього світу» укладають різні угоди з багатими капіталістами із «центру» для підтримання статусу кво нерозвиненої країни. Це відбувається тому, що еліти обох країн отримують користь від існуючої економічної ситуації.

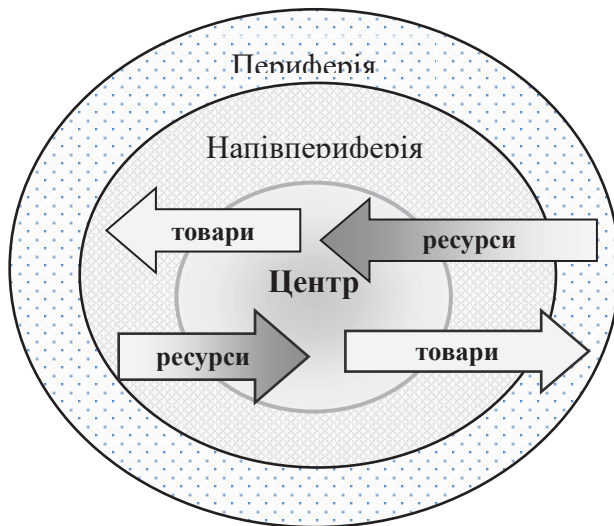

Рис. 1. Відносини «центр — периферія» у теорії залежності

Джерело: (Rose, 2016)

• Структурне викривлення. Економічна залежність призводить до спотворення економіки в нерозвиненій країні. Потім це викривлення створює серйозні бар'єри для економічного розвитку.

• Нестабільність ринку. Периферійні країни особливо страждають від світової кон'юнктури ринку. Світовий попит на сировину периферійних країн має тенденцію до зниження, і це зниження посилюється коливанням цін на первинну продукцію (Uwazie, Igwemma & Ukah, 2015, с. 31).

Ідея центр-периферійних взаємодій знайшла відображення у теоріях «полюсів росту», або поляризованого розвитку (Ф. Перру, Дж. Фрідман).

Зокрема Дж. Фрідман розглядав розвиток через інновації, які він трактував як успішне представлення нових ідей, винаходів чи комбінацій, що вимагають наявності інноваційного агента — підприємця. На його думку, розвиток характеризується інноваційним процесом, що спричиняє структурні трансформації соціальної системи і як наслідок просторової. Існують сприятливі умови для інновацій зазвичай у великих і швидко зростаючих урбанізованих системах, а також там, де є розвинуте комунікаційне та інформаційне поле, де є широкі можливості для обміну інформацією. Інновації пов'язані з владними відносинами у територіальних соціально-економічних просторових системах. Новатори завжди прагнуть перетворити потенційну владу у легітимну, збільшити свій вплив та легітимізувати його, що ставить їх у конфлікт з діючою владою у певній просторовій системі. Такий конфлікт має декілька шляхів вирішення: придушення, нейтралізація, кооперація, заміщення. Розвиток розглядається як процес акумуляції інновацій, бере свій початок у невеликій кількості центрів, які характеризуються потенційно високим рівнем інформаційно-комунікаційної взаємодії. Основні центри змін будуть називатися центральни-

ми регіонами (core regions). Всі інші території у визначеній просторовій системі будуть називатися периферійними (peripheral regions). Периферія завжди визначається через відносини залежності з центром. Залежність формується через інститути, які знаходяться під контролем центру. Разом центр і периферія формують просторову систему або підсистему. Центр домінує над периферією в результаті попередніх інновацій, які легітимізовані та інкорпоровані до центральної структури влади. Він виділяє шість зворотних ефектів від розвитку центрального регіону: ефект домінування (трансфер природних, людських та інших ресурсів із периферії до центру); інформаційний ефект (збільшення потенційної взаємодії з центром внаслідок його росту у населенні, виробництві, доході); психологічний ефект (подальше створення сприятливих умов для розвитку інновацій у центрі); модернізаційний ефект (трансформація існуючих соціальних цінностей, поведінки та інститутів); ефект зв'язку (інновації створюють нові сервіси, нові ринки і врешті-решт сам центр стає постачальником для інших територій); виробничий ефект (зростання спеціалізації, збільшення економічної віддачі, зменшення витрат на інновації) (Friedmann, 1967).

Ф. Перру вважав, що розвиток не відбувається рівномірно, а відтак сконцентровується у певних просторових вогнищах, тобто поляризується. Диференціює хвилю поляризації, звідки формуються ці полярності росту, від хвилі поширення, коли стимуляція розвитку від полюсів росту передається до зон їх впливу. Інтенсивність хвиль поширення — це критерій вимірювання міцності самої полярності розвитку (Despotovic & Cvetanovic, 2017, с. 114).

Серед представників теорії кумулятивного зростання слід назвати таких науковців, як Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Т. Хегерstrand, Ж.-Р. Будвіль, П. Потье, Х. Ласуен та ін. А. Хіршман зазначав, що зберігається відставання між розвиненими і нерозвиненими регіонами. Це спричинене витісненням підприємств з менш розвинених регіонів внаслідок конкуренції з підприємствами більш економічно розвинених регіонів, а також міграції висококваліфікованих працівників із менш розвинених регіонів у економічно розвинені регіони. Г. Мюрдаль вказував на вплив неекономічних факторів на економіку та існування нерівності. Циркулярні і кумулятивні взаємодії між економічними та неекономічними силами є механізмом, який генерує постійну нерівність і сприяє її зростанню. Відтак, вагома роль відводиться державі та політичним інституціям у втручанні в економічну політику. Наголошував на існуванні двох ефектів: «зворотної хвилі» та «поширення». Перший акцентує увагу на тенденції до концентрації економічної діяльності в окремих регіонах, де вже є високий рівень розвитку. Такі регіони можуть дозволити собі кращу інфраструктуру та послуги для фірм та населення і таким чином залучають підприємців, кваліфікованих працівників. Загалом економічні ініціативи більше приваблюють передові умови заможної країни, ніж низькі заробітні плати бідніших країн: саме тому робоча сила має тенденцію рухатися до економічної діяльності, а не навпаки. Ефект «поширення» полягає в переміщенні економічної діяльності на нові території. В основному це пов'язано із переважаністю

та високою заробітною платою, орендою у розвинених регіонах. Причому цей ефект характерніший для багатших країн, ніж для бідних, а регіони, що користуються такими перевагами, у більшості суміжні з високорозвиненими регіонами. Ефект «зворотної хвилі», як правило, переважає над ефектом «поширення», особливо в менш розвинених економіках (Panico, Rizza & Myrdal, 2009).

Одним із найвідоміших представників теорії центральних місць є В. Кристаллер. Основна мета цієї теорії — це опис та пояснення просторової організації поселень та меж їх впливу. Центральне місце — поселення будь-якого розміру (найчастіше міста різної людності), що служить центром для усього населення даного району та забезпечує його товарами і послугами. Центральні місця є неоднаковими за своїм значенням: центри більш високого рівня володіють більш широким набором товарів і послуг; центри більш низького рівня мають менший набір товарів і послуг, до того ж забезпечуються частково за рахунок центрального місця більш високого рівня. З плином часу зони обслуговування і збуту формуються у правильні шестикутники (бджолині стільники), а вся заселена територія покривається шестикутниками без просвіту (так звана «решітка Кристаллера»). Центри деяких осередків є вузлами шестикутної решітки вищого рівня, центри її осередків — вузлами решітки ще вищого рівня і т. д. аж до найвищого рівня з єдиним центром. Завдяки цьому мінімізується середня відстань для збуту продукції або поїздок до центрів для покупок і обслуговування. Вид такої мережі розселення В. Кристаллер розглянув залежно від трьох головних факторів — збутового, транспортного й адміністративного (Голіков & Черномаз, 2018, с. 48).

Ще одним представником цього напрямку є А. Льюш. Його припущення ґрунтується на мережі аграрних поселень, які просторово організовані у формі трикутника. У цій моделі центри одного рівня можуть мати відмінні і специфічні функції, а центри вищого рівня не перебирають та не виконують обов'язків центральних місць нижчого рівня. А. Льюш не бере до уваги ієрархію, оскільки у певній регіональній просторовій системі наявність великого міста не обов'язково передбачає те, що це місто є центром регіону. Розглядає центри одного рівня з різними функціями, а замість транспортних витрат він приділяє увагу ринковій системі. У просторовій системі існує протиріччя між виробниками та споживачами. Виробники намагаються отримати максимальний прибуток, з іншого боку, покупці хочуть купити товар за мінімальною ціною і в найближчому місці. Таким чином, на думку А. Льюша, досягнення балансу між двома бажаннями виробників і споживачів є можливим внаслідок створення системи центральних місць, яка управляє простором ринків (Dauphine, 2017).

До сучасних теорій регіонального розвитку можна віднести теорії ендогенно орієнтованого розвитку, нової економічної географії та просторово-інноваційних систем. Неокласики вважали, що зростання обсягу виробництва на національному та регіональному рівнях — це результат збільшення фізичного капіталу, збільшення попиту на робочу силу та технологічного прогресу. Теоретики ендогенно орієнтованого розвитку стверджують, що

динаміка економічного зростання країн та регіонів переважно визначається характером основних атрибутів економічної системи, тобто економічної політики країни та політики розвитку окремих регіонів. Відтак, поряд з фізичним капіталом, трудовими ресурсами та технологіями для довготривалого стійкого регіонального зростання потрібні виробничий, людський, соціальний, творчий та екологічний капітали (Despotovic & Cvetanovic, 2017, с. 116).

Подальші дослідження ключових чинників економічного зростання регіону і особливо питання дисбалансу розвитку пояснюються у теорії нової економічної географії (абр. англ. NEG), яка сформувалась у 1991 р. після публікації праць П. Кругмана. Ця теорія намагається пояснити процес концентрації економічної діяльності у географічному просторі. П. Кругман і Е. Венейбл одні з перших застосували моделі нової економічної географії під час прогнозування агломерації в рамках економічної інтеграції (Ascani, Crescenzi, & Iammarino, 2012, с. 6).

Ініційована роботами П. Кругмана модель описує процес регіональної концентрації промисловості, коли виробництво зосереджено в одному чи декількох регіонах країни, а решта регіонів відіграють «периферійну» роль постачальників сільськогосподарської продукції до індустріального «ядра». На певному етапі розвитку у суспільстві зростає частка доходів від несільськогосподарських видів діяльності, починає розвиватися промисловість, зростає споживання, виникає масове виробництво та зменшуються транспортні витрати. В результаті таких змін регіон з відносно більшою часткою несільського населення буде привабливим місцем для розміщення виробництва, зокрема як через місткість місцевого ринку, так і через наявність товарів і послуг, які тут виробляються. Це в подальшому приваблюватиме населення з інших регіонів, а сам процес триватиме доти, доки більшість робітників не сконцентруються у декількох регіонах країни. Отже, коли транспортні витрати, розмір економіки (місткість ринку) та частка витрат на несільськогосподарські товари перейдуть певний критичний поріг, населення та економічна активність будуть зосереджені в одному або кількох регіонах, де ріст в подальшому буде посилюватися (Krugman, 1991, с. 487).

В подальшому ідеї нової економічної географії знайшли відображення у працях таких авторів, як Ж. Оттавіано, Ф. Пуґа, М. Фуджіта, Б. Болдвін, Ф. Роберт-Ніку та ін. Науковці досліджували вплив різних чинників, з погляду їх статичності чи мобільності, на формування агломерацій. Пояснення динамічних аспектів моделі «центр — периферія» з'явилося у публікації Д. Пуґа у 1999 р. Він поєднав в одну модель міжрегіональну міграцію робочої сили П. Кругмана і вертикальні зв'язки між галузями Е. Венейблза. Е. Хелпман вважав, що товари, які споживаються тільки на внутрішньому ринку, можуть змінювати співвідношення між вільною торгівлею та агломерацією. Прийшов до висновку, що розвитку агломерації сприяє збільшення трансакційних витрат торгівлі, а не навпаки їх зменшення (Baldwin, Forslid, Martin, Ottaviano & Robert-Nicoud, 2003, с. 26).

У середині 90-х років Г. Гансон одним з перших здійснив спробу перевірити гіпотези нової економічної географії в емпіричній роботі. Він до-

сліджував ефекти зменшення торгових витрат між Мексикою та США в результаті діяльності NAFTA (North American Free Trade Agreement — Північноамериканська угода про вільну торгівлю). Він припустив, що внаслідок поглиблення економічної інтеграції мексиканські фірми матимуть більші можливості доступу до ринку. В результаті більшість місцевих виробників перемістилися в напрямі прикордонних до США регіонів. Крім того, інтеграція позитивно вплинула на місцевих підприємців, які здійснили перехід від виробництва продукції на внутрішній ринок до виготовлення товарів для іноземних фірм із розвинутої країни. Американсько-мексиканський приклад підкреслює, що економічна інтеграція між розвиненими і нерозвиненими територіями може впливати як на географічний поділ економічної діяльності через доступ до ринку, так і на розміщення різних стадій виробничого процесу у країні та регіонах (Ascani, Crescenzi & Iammarin, 2012, с. 14).

У 1980-х і 1990-х роках з'явилися теоретичні концепції регіонального зростання та розвитку, що базуються на основі нововведень як ключового чинника економічного зростання регіону. У літературі ці поняття можна знайти під назвами «промислові кластери», «інноваційне середовище», «регіони самонавчання». Просторові інноваційні системи об'єднують взаємопов'язані підприємства в певних галузях разом з відповідними постачальниками та сферою послуг, формуючи так звану низку супутніх установ, в т.ч. університети, інститути, лабораторії, професійні асоціації та агентства (Despotovic & Cvetanovic, 2017, с. 119).

А. Копус запропонував концепцію «непросторової периферійності» (aspatial peripherality). Він зазначав, що завдяки структурним змінам в економіці та технологічним інноваціям більшого значення набувають «м'які» локальні чинники, тобто периферійність буде все частіше визначатися ними, а не лише просторовим розміщенням. «Непросторова периферійність» охоплює такі елементи: локальна інформаційна інфраструктура та комунікації, соціальний капітал як форма знання та можливостей; локальні підприємницькі мережі; включеність місцевих підприємств у громадянське суспільство; інституційні мережеві структури між економікою та політикою; інтеграція місцевої економіки у глобальний ринок. Також він підкреслював вплив акторів та мережі управління, хоча і не описував конкретний процес периферизації (Fischer-Tahir & Naumann, 2013, с. 311).

В останні роки звертається увага на поняття «поліцентричність». Поліцентричні системи управління є предметом міждисциплінарних досліджень, особливо поширені в дослідженнях державного управління, метрополій, управління природними ресурсами.

Поліцентричність — це поняття, що позначає комплексну форму управління з декількома центрами напівавтономного прийняття рішень. Насамперед поліцентричність є фундаментальним поняттям у роботах В. та Е. Остром. У їх роботах термін означає складну форму управління з безліччю центрів прийняття рішень, кожен з яких має певний рівень самостійності. Поліцентричність управління характеризується багаторівневою конфігурацією. Незважаючи на існування декількох напівавтономних

центрів прийняття рішень, що є достатнім для характеристики системи управління як поліцентричної, це не гарантує достатньої координації між центрами прийняття рішень таким чином, щоб система функціонувала як поліцентрична система управління. Поліцентрична система управління може існувати тоді і тільки тоді, коли центри прийняття рішень враховують інтереси один одного у відносинах конкуренції та співпраці і здатні спільно вирішувати конфлікти. По-перше, найбільшою перевагою поліцентричних систем управління є краща адаптаційна здатність до фактичних чи очікуваних соціальних та екологічних змін, порівняно з більш централізованими формами управління. Крім того центри прийняття рішень керуються різними правилами та нормами, однак це не перешкоджає центрам у межах поліцентричної системи управління спільно приймати рішення та об'єднуватися навколо спільної політики чи підходу. Навчання та обмін інформацією — процеси, що підтримують адаптаційний потенціал такої системи управління. По-друге, перевага поліцентричних систем управління полягає у здатності створювати установи, які добре підходять для систем управління природними ресурсами. Часто це називається «інституційно відповідний» («institutional fit»). По-третє, поліцентричні системи управління зменшують ризик інституційного провалу та втрати ресурсів за рахунок їх надлишку. Тут надлишок пов'язується з дублюванням функцій центрами, що приймають рішення, у межах певного домену чи проблемного питання та наявністю різноманітних інститутів управління природно-ресурсною системою (Carlisle & Gruby, 2019).

Поліцентричність відіграє ключову роль у політиці згуртованості ЄС починаючи від 1999 р., коли це поняття було включено до «Європейської перспективи просторового розвитку» (European Spatial Development Perspective). У цьому документі визначена основа політики співробітництва між державами-членами ЄС, їх регіонами, містами та сільськими територіями. Зазначено три фундаментальні цілі європейської політики: економічна та соціальна згуртованість; збереження й управління природними ресурсами та культурною спадщиною; збалансована конкурентоспроможність європейської території (ESDP, 1999, с. 2). У документі наголошено, що попередня політика просторового розвитку стосувалися насамперед покращення зв'язків між периферією та центром через проекти у сфері інфраструктури. Однак зараз необхідна політика, яка пропонує нову перспективу для периферійних районів через поліцентричну організацію території ЄС. Економічний потенціал усіх регіонів ЄС може бути використаний лише за рахунок подальшого розвитку більш поліцентричної європейської системи поселення (ESDP, 1999, с. 20). Відтак, поліцентричність один з ключових інструментів, завдяки якому поєднуються два первинні та суперечливі уявлення просторово-економічного розвитку — згуртованість та конкурентоспроможність.

Виокремлення пари «центр — периферія» знайшло відображення й у соціологічній думці та соціокультурному підході.

У соціології система взаємодії центральних і периферійних структур у спрощеному вигляді передбачає, що центр утворює нормативно-ціннісні

зразки, визначає цілі й рамки життєдіяльності, а периферія виконує адаптивні функції. Просторова локалізація центру не обов'язково є значущою; у розвинених суспільствах функції центру й периферії взагалі можуть не бути локалізовані географічно (Нагорна, 2009, с. 68–69).

Найбільш відомою теорією, яка прагне пояснити динаміку «капіталістичної світової економіки» як «тотальної соціальної системи», є світ-системна теорія. Ця теорія асоціюється з іменем І. Валерстайна, який вважав, що світ-система — це світова економіка, інтегрована через ринок, а не політичний центр, в якому два або більше регіонів взаємозалежні у базових потребах, таких як їжа, паливо та захист, а два чи більше змагаються за домінування без появи єдиного постійного центру (Cosma, 2010, с. 221). У його першому визначенні світ-система є «багатокультурним територіальним поділом праці, у якому виробництво та обмін основними товарами та сировиною є необхідними для повсякденного життя їх мешканців». І. Валерстайн пропонує чотири категорії, на які можна поділити усі регіони світу: ядро, напівпериферія, периферія та зовнішня. Серед цих чотирьох найбільш важливими є два: центр і периферія. Вони географічно та культурно різні, одна фокусується на трудомісткому виробництві, а інша на капіталомісткому виробництві. Співвідношення «центр — периферія» є структурним. Напівпериферійні країни — це буферна зона між ядром і периферією і характеризуються поєднанням різних видів діяльності та установ, що функціонують в них. Регіони, які належать до центра, отримують найбільшу користь від капіталістичної світової економіки. Периферійні зони характеризуються відсутністю сильних центральних органів влади або є підконтрольними іншим державам і експортують сировину та ресурси до ядра. Серед найважливіших структур сучасної світової системи є ієрархія влади між ядром та периферією, в яких потужні та заможні «центри» суспільства домінують і експлуатують слабкі і бідні «периферійні» суспільства. Технології є основним чинником у позиціонуванні регіону на «центр» та «периферію» (Cosma, 2010, с. 222).

Загалом асиметричні відносини у соціальній теорії описуються у двох вимірах: вертикальному та горизонтальному. Вертикальна соціальна відмінність розуміється як нерівність з погляду ієрархії. Це відображено в аналізі класів, гендерних дослідженнях та соціальній стратифікації. Горизонтальна, це коли говоримо про простір і його поділ на «центр» і «периферію». Якщо соціальну відмінність співвідносити з соціальною нерівністю, ми стикаємося з теорією конфлікту. Тут наголошується на асиметрії влади між центром і периферією (Muller, 2005, с. 52).

Й. Галтунг розвинув теорію структурного насилля, або «структурного імперіалізму». З його точки зору, в стосунках між домінуючою («центром») і залежною («периферією») країнами необхідно мати на увазі не тільки збіг чи конфлікт інтересів панівних класів, соціальних груп кожної держави, але й взаємовідносини еліт і народу. Таким чином, Й. Галтунг прийшов до припущення, що імперіалізм як відносини між центром і периферією має місце, якщо:

- існує гармонія інтересів між центром центру і центром периферії, тобто між панівними соціальними групами країн;
- конфлікт інтересів між «центром» і «периферією» всередині країни, яка є на периферії проявляється сильніше, ніж між «центром» і «периферією» домінуючої країни;
- існує дисгармонія інтересів (конфлікт) між периферією з центру і периферії, тобто між периферіями домінуючої країни та залежної (Galtung, 1971, с. 83).

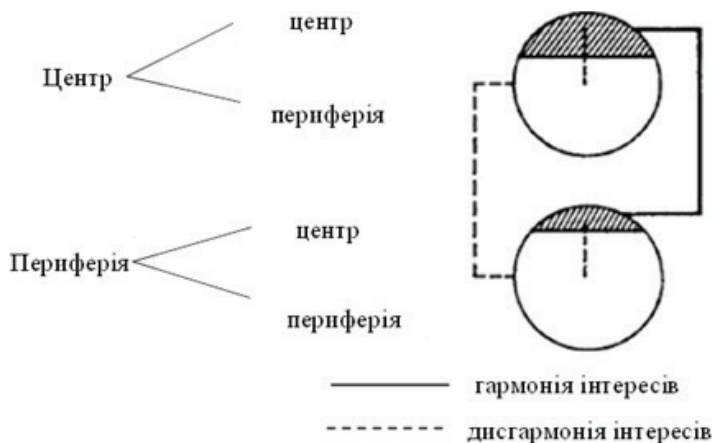

Рис. 2. Структура імперіалізму за Й. Галтунгом
Джерело: (Galtung, 1971, с. 81).

За цих умов, вважає Й. Галтунг, «структурне насильство» протікає без конфлікту, а конфлікт виникає тоді, коли інтереси панівних класів центру і периферії більше не збігаються. Коли еліта периферії об'єднується з населенням проти домінуючої нації, тоді і виникають національно-визвольні рухи. Він пропонує стратегії структурних змін у міжнаціональній системі домінування, а саме: порушення гармонії між центрами периферії та центру; зменшення дисгармонії на периферії шляхом або революції (насильницької чи мирної) на периферії, або кооперації між периферіями; зміни в центрі шляхом наростання дисбалансу в центрі або внаслідок зміни цілей центру (Galtung, 1971, с. 109).

Існує п'ять типів залежності, зважаючи на типи обміну між центром та периферією: економічна (центр — засоби виробництва, периферія — сировина), політична (центр пропонує модель прийняття рішень, периферія — наслідуює), військова (центр — захист, виробництво техніки, засобів, периферія — дисципліна), комунікаційна (центр — новини, засоби комунікації, периферія — події, глядачі, товари), культурна (центр продукує та поширює знання, а периферія — поглинає через навчання, валідацію) (Galtung, 1971, с. 91–92). За Й. Галтунгом, регіон — є периферією тоді, коли наявні асиметричні взаємодії у відносинах з іншим регіоном, з яких один регіон виграє більше порівняно з іншим.

Р. Инглехарт розробив свою теорію про зміну цінностей в індустріальних та постіндустріальних суспільствах. Згідно з теорією «центр — периферія» нові культурні та соціальні цінності насамперед (і переважно інтенсивно) інтерналізуються «соціальним центром», а згодом поступово поширюються на «соціальну периферію» (Wiberg та ін., 2009, с. 74).

М. Бернт та Л. Коліні зазначають, що тісно пов'язані з концепцією периферійності поняття «соціальне виключення» та «маргіналізація». Власне дослідження з урбаністики показують, що соціально-просторова нерівність не тільки зростає на міжрегіональному рівні, але є й всередині окремих населених пунктів, а саме міст. Терміни «маргіналізація», як і «соціальне виключення» з огляду на різні теоретичні підходи мають різні тлумачення. Так «соціальне виключення» є одночасно і процесом, і умовою, та є результатом комбінації переплетених форм соціальної, економічної та владної нерівності, що призводить до невідгідного становища, вигнання та систематичного позбавлення індивідуальних свобод та громадянських прав, можливостей та ресурсів. Маргіналізація пов'язується, по-перше, з нерозвиненістю, браком ресурсів, дистанцією; по-друге, відносинами, пригнобленням, замкнутістю та, по-третє, з недостатньою соціальною інтеграцією, відсутністю адаптації до норм (тобто «культура бідності», «міський нижчий клас») (Bernt & Colini, 2013).

М. Войцик виділяє функціональний, структурний та соціокультурний підходи до виокремлення периферії та її дослідження. Зокрема соціокультурний підхід розглядає периферію поза протиставленням «центр» — розвиток, а «периферія» — це стагнація. Пропонує альтернативний погляд на поділ «центр — периферія», акцентуючи увагу на «периферичності» як станів соціальної ідентичності та цінностей, що асоціюються з цим. Периферичність — це риса соціальної спільноти, а регіоналізм і локалізм означає культурну відокремленість, що формується протягом тривалого періоду часу. Периферія це «довготермінова» структура, сховище та джерело консервативних ідей. Культурні концепції трактують периферію як специфічний спосіб життя та тип соціальної ідентичності. Периферію не можна трактувати з точки зору економічної відсталості, проблемної області чи сфери деградації культури. Периферія є частиною національної та регіональної ідентичності, яка, хоча й існує поза основними течіями економічних змін та масової культури, однак несе в собі сильне послання, засноване на конкретному баченні соціального розвитку (традиції), і виражає частину суспільства у «локальному» способі життя (Wojcik, 2013).

У глобалізованому світі важко чітко сформулювати та визначити, де є центр, а що периферія. А. Ападураї зауважував, що «нова глобальна культура економіки розглядається як комплексний, перехрещений, альтернативний порядок, який більше не може бути пояснений у термінах існуючих центрально-периферійних моделей». З цієї точки зору «центр» і «периферія» (так само як локальність, автентичність, традиційність) не є заданими, даною, але розуміються як конструкт дискурсу, продукт соціальної взаємодії, рефлексія обставин і динаміка їх конструювання. Центро-периферійні відносини завжди формуються і є комплексними соціально-політичними та

економічними процесами та практиками. Територія і процеси, які є периферійними в одному сенсі (віддаленість від столиці, великих економічних центрів чи урбанізованих густонаселених міст), можуть бути «центром» в іншому (наприклад, з погляду їх ролі та важливості для національних та іноземних туристів, мови і культури, «нішові» ринки, промисловість) (Pietikainen & Kelly-Holmes, 2013, с. 4–5).

Висновки

Отже, у науковій літературі є численні теорії та підходи, які розглядали модель «центр — периферія» та досліджували відносини та зв'язки між ними.

По-перше, «центр — периферія» — це система з асиметричними відносинами, які формуються внаслідок нерівномірності розподілу ресурсів (напр., економічних, трудових, управлінських тощо), ядром якої є центр, а периферія завжди вторинна відносно до нього.

По-друге, «центр — периферія» — це модель, яка має просторову характеристику і може розглядатися на різних рівнях: глобальному: є розвинені країни, а є країни, що розвиваються, або країни «третього світу»; національному (в межах країни є регіони, які в основному сконцентровані на сільському господарстві, а є індустріально розвинуті, в яких є концентрація інновацій та науково-технічних розробок); регіональному (на рівні конкретного регіону є міста як центри розвитку, а є сільські території — як периферія); локальному (велике місто — агломерація, і маленькі міста, місто — село), та мікро (периферійність у міському чи в сільському середовищі).

По-третє, є різні чинники, критерії, які лежать в основі поділу на «центр» і «периферію». Науковці розглядають взаємодію центру та периферії з позиції функцій, які закріплені за центром, а які за периферією. Ефекти та ознаки центрально-периферійних процесів. Механізми відтворення центрально-периферійних взаємодій та стратегії структурних змін у системі «центр — периферія».

По-четверте, причини та межі поширення периферійності відрізняються залежно від місця, конкретних обставин та соціально-політичного контексту, у якому виникає. У сучасному світі «периферичність» має не тільки негативний зміст. «Периферичність» можна розглядати і як рису соціальної спільноти, як культурну унікальність, джерело традицій, локальної ідентичності.

По-п'яте, поділ на «центр» і «периферію» є водночас наслідком економічних, політичних, соціальних процесів і причиною нерівності між країнами, регіонами, населеними пунктами, соціальними групами. Центрально-периферійні взаємодії не є перманентними, вони змінюються, формуються і відтворюються під впливом соціально-політичних та економічних процесів.

На сьогодні в Україні тривають процеси адміністративно-фінансової децентралізації. Згідно з реформою відбувається формування територіальних громад базового рівня та передача повноважень та фінансів від

органів державної влади органам місцевого самоврядування. Цей процес супроводжується появою нових функцій, покладених на органи місцевого самоврядування, змінами відносин між населеними пунктами як самої об'єднаної територіальної громади, так і між ОТГ і районом, ОТГ і областю. Все це потребує вироблення нових форм, способів та алгоритмів комунікації. Дослідження центрально-периферійних взаємодій в регіоні в умовах адміністративно-фінансової децентралізації слід починати із визначення критеріїв та показників, які б могли бути покладені в основу поділу на «центр» і «периферію». Виявити відносини взаємозалежності, а точніше: на яких рівнях (між населеними пунктами ОТГ та її центром, між ОТГ і центральним містом району чи містом обласного значення) та в яких сферах (соціальна — освіта, медицина, культура; транспортна, фінансова, адміністративна тощо). Такі відносини можна характеризувати зі знаком «плюс» чи «мінус», тобто хто виграє, а хто програє в них, та оцінювати силу зв'язку. Механізми, за допомогою яких ці взаємодії відтворюються та набувають циклічності, повторюваності. Відтак, застосування моделі «центр — периферія» можливе і до об'єднаних територіальних громад як територіально-просторових утворень за умови децентралізації в Україні, що є перспективою подальшого дослідження.

Список використаної літератури

- Альховіцька-Магда О. Є. Периферія і центр в економіці ЄС: подолання нерівностей: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Тернопіль, 2013. 20 с.
- Воловик Л. М. Периферійні райони столичної області: господарський розвиток, соціальні проблеми та напрями їх вирішення (на прикладі Київської області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. Київ, 2012. 20 с.
- Голіков А., Черномаз П. Використання теорії центральних місць з метою вдосконалення адміністративно-територіального устрою Харківської області. *Часопис соціально-економічної географії*. 2018. Вип 24. С. 47–55.
- Лісовський В. М. Центр-периферійні відносини в територіально-політичній системі держави з позицій просторової ідентифікації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Миколаїв, 2007. 21 с.
- Маруняк Є. О. Соціально-економічний простір (методологія геопросторових досліджень та практика планування): автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.02. Київ, 2016. 42 с.
- Нагорна Л. Центр як категорія історичної регіоналістики. *Регіональна історія України: збірник наукових статей / головний редактор В. Смолій*. 2009. Вип. 3. С. 67–84. URL: <http://history.org.ua/JournALL/regions/3/3.pdf> (дата звернення: 08.04.2020).
- Пилипенко І. О. Центр-периферійні процеси і структури в територіальній організації суспільства: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.02. Одеса, 2015. 40 с.
- Пилипенко І. О. Загальна характеристики методів суспільно-географічного аналізу систем типу «центр — периферія». *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 17(2). С. 47–51.
- Хохлова Н. М. Механізм регулювання процесів самоорганізації в системі «місто»: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04. Донецьк, 2009. 21 с.
- Ascani A., Crescenzi R., Iammarino S. New Economic Geography and Economic Integration: A Review. Search WP01/02. January 2012. URL: <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.2.pdf> (дата звернення: 12.03.2020).
- Baldwin R., Forslid R., Martin Ph., Ottaviano G., Robert-Nicoud F. Chapter 2 The Core–Periphery Model. *Book Economic Geography and Public Policy*. Princeton University Press. 2003. P. 9–67. URL: <https://www.enpc.fr/ceras/martin/Ch2.pdf> (дата звернення: 11.04.2020).

- Bernt M., Colini L. Exclusion, Marginalization and Peripheralization Conceptual concerns in the study of urban Inequalities. *Working Paper, Erkner, Leibniz Institute for Regional Development and Structural Planning*. 2013. URL: https://leibniz-rs.de/fileadmin/user_upload/IRS_Working_Paper/wp_exclusion-marginalization-peripheralization.pdf (дата звернення: 24.03.2020).
- Carlisle K., Gruby R. L. Polycentric Systems of Governance: A Theoretical Model for the Commons. *Policy Studies Journal*. 2019. Vol. 47. No. 4. P. 927–952. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/psj.12212> (дата звернення: 12.03.2020).
- Cosma S. Immanuel Wallerstein's World System Theory. *Annals of Faculty of Economics from University of Oradea*. 2010. Vol. 1. Is. 2. P. 220–224. URL: https://www.researchgate.net/publication/49615339_IMMANUEL_WALLERSTEIN'S_WORLD_SYSTEM_THEORY (дата звернення: 12.03.2020).
- Dauphiné A. Chapter 4. Theories of Geographical Locations. *Geographical Models with Mathematics*. ISTE Press Ltd. 2017. 296 p. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/central-place-theory> (дата звернення: 04.02.2020).
- Despotovic D., Cvetanovic S. The theoretical explication of the factors of regional growth and the economic convergence (divergence) of the region. *Economic Horizons*. 2017. May–August. Vol. 19, No2. P. 111–125. URL: https://www.researchgate.net/publication/320820119_The_theoretical_explication_of_the_factors_of_regional_growth_and_the_economic_convergence_divergence_of_the_region (дата звернення: 04.02.2020).
- ESDP European Spatial Development Perspective Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. 87 p. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf (дата звернення: 23.03.2020).
- Fischer-Tahir A., Naumann M. (Eds.). *Peripheralization. The Making of Spatial Dependencies and Social Injustice*. Springer VS. Wiesbaden, 2013. 320 p.
- Friedmann J. A General Theory of Polarized Development. *The Ford Foundation Urban and Regional Advisory Program in Chile*. Santo Domingo 504, of. 81. Santiago, Chile. December 1967. URL: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/34953/S6700361_en.pdf?sequence=1 (дата звернення: 14.02.2020).
- Galtung J. A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*. 1971. Vol. 8. P. 81–117. URL: https://www.academia.edu/31580199/A_Structural_Theory_of_Imperialism (дата звернення: 12.03.2020).
- Goorha P. Modernization Theory. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Online Publication Date: December, 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/301731821_Modernization_Theory (дата звернення: 24.01.2020).
- International Development: Ideas, Experience, and Prospects / edited by B. Currie-Alder, R. Kanbur, D. M. Malone, R. Medhora. 1st edition. Oxford University Press, 2014. 943 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=BVQ1AwAAQBAJ&pg=PA326&lpg=PA326&dq=Prebisch+core+periphery+y%20concept&f=false> (дата звернення: 10.02.2020).
- Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*. 1991. Vol. 99, Issue 3. P. 483–499. URL: https://pr.princeton.edu/pictures/g-k/krugman/krugman-increasing_returns_1991.pdf (дата звернення: 12.03.2020).
- Muller H. P. Center and Periphery. *Encyclopedia of Social Theory* / Edited by A. Harrington, B. L. Marshall, H.-P. Müller. Routledge 2005, 760 p.
- Panico C., Rizza M. O. Myrdal, Growth Processes and Equilibrium Theories. In *book Geography, Structural Change and Economic Development: Theory and Empirics* / N. Salvadori, P. Comandatore, M. Tambari (ed.). Edward Elgar Publishing. January 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/242301156_7_Myrdal_growth_processes_and_equilibrium_theories (дата звернення: 12.02.2020).
- Pietikainen S., Kelly-Holmes H. Chapter 1. Multilingualism and the Periphery. *Multilingualism and the Periphery* / S. Pietikainen, H. Kelly-Holmes (Eds). Oxford University Press. USA, 2013. P. 1–16.
- Rose M. Andre Gunder Frank & Dependency Theory. On September 9, 2016. URL: <https://our-politics.net/andre-gunder-frank-dependency-theory/> (дата звернення: 06.02.2020).
- Rostow's Five Stages of Economic Growth Model. URL: <https://www.tutor2u.net/economics/reference/rostow-five-stages-of-economic-growth-model> (дата звернення: 11.02.2020).

- The EU motto. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_en (дата звернення: 29.03.2020).
- Uwazie I. U., Igwemma A. A., Ukah F. I. Contributions of Andre Gunder Frank to the Theory of Development and Underdevelopment: Implications on Nigeria's Development Situation. *Journal of Economics and Sustainable Development*. 2015. Vol. 6, No 18. P. 27–38. URL: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/25824/26671> (дата звернення: 04.02.2020).
- Wiberg H., Van den Berg H., Van der Veer K. et al. The centre-periphery theory revisited: A holistic multidimensional approach of social behaviour, social change and social conflicts. Chapter 7. *Multidimensional Social Science. An inclusive approach to social position and inequality*. K. van der Veer, A. Hartmann, H. van den Berg et al. Amsterdam: Rozenberg, 2009. P. 161–166. URL: https://www.researchgate.net/publication/263747293_The_centre-periphery_theory_revisited_A_holistic_multidimensional_approach_of_social_behaviour_social_change_and_social_conflicts (дата звернення: 05.02.2020).
- Wojcik M. Peripheral areas in geographical concepts and the context of Poland's regional diversity. *Region and Regionalism*. 2013. No11. P. 255–265. URL: https://www.researchgate.net/publication/257815178_Peripheral_areas_in_geographical_concepts_and_the_context_of_Poland's_regional_diversity (дата звернення: 29.01.2020).

References

- Alkhovitska-Mahda, O. (2013). *Peryferiia i tsentr v ekonomitsi YeS: podolannia nerivnostei. (Periphery and center in the EU economy: overcoming inequalities)*. (Doctoral Dissertation). Ternopol National Economic University. Ternopol. [in Ukrainian].
- Volovyk, L. (2012). *Peryferiini raiony stolychnoi oblasti: hospodarskyi rozvytok, sotsialni problemy ta napriamy yikh vyrishennia na prykladi Kyivskoi oblasti. (Peripheral districts of the capital region: economic development, social problems and directions of their solution on the example of Kyiv region)*. (Doctoral Dissertation). National Academy of Science. Institute of Geography. Kyiv. [in Ukrainian].
- Golikov, A., Chernomaz, P. (2018). Vykorystannia teorii tsentralnykh mist z metoiu vdoskonalennia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Kharkivskoi oblasti. (Using the theory of central places in order to improve the administrative-territorial structure of the Kharkiv region). *Human Geography Journal*, 24, 47–55. [in Ukrainian].
- Lisovsky, V. M. (2007). *Tsentr-peryferiini vidnosyny v terytorialno-politychnii systemi derzhavy z pozystii prostorovoi identyfikatsii. (Center-peripheral relations in the territorial and political system of the state from the standpoint of spatial identification)*. (Abstract of the Doctoral Dissertation). Mykolaiv, Petro Mogila Black Sea National University. [in Ukrainian].
- Marunyak, E. A. (2016). *Sotsialno-ekonomichniy prostir (metodolohiia heoprostorovykh doslidzhen ta praktyka planuvannia. (Socio-economic space methodology of geospatial research and planning practice)*. (Abstract of the Doctoral Dissertation). National Academy of Science. Institute of Geography. Kyiv. [in Ukrainian].
- Nagornaya, L. (2009). Tsentr iak kategoria istorichnoi rehionalistyky. Rehionalna istoria Ukrainy. (Center as a category of historical regionalism. Regional history of Ukraine). *Zbirnyk naukovykh statey. Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy*, 3, 67–84. Retrieved from <http://history.org.ua/JournALL/regions/3/3.pdf>. [in Ukrainian].
- Pilipenko, I. O. (2015). *Centro-peryferijni procesy i struktury v terytorialnij organizaciyi suspilstva. (Centro-peripheral processes and structures in the territorial organization of society)*. (Abstract of the Doctoral Dissertation). Odessa I. I. Mechnikov National University. [in Ukrainian].
- Pilipenko, I. O. (2014). Zagalna charakterystyka metodiv suspilno-geografichnogo analizu system typu «centr-peryferiya. (General characteristics of methods of socio-geographical analysis of systems such as «center-periphery»). *Human Geography Journal*, 17(2), 47–51. [in Ukrainian].
- Khokhlova, N. M. (2009). *Mekhanizm rehuliuвання protsesiv samoorganizatsii v systemi «misto». (The mechanism of regulation of processes of self-organization in the system «city»)*. (Abstract of the Doctoral Dissertation). Donetsk State University of Management (DSUM). Donetsk. [in Ukrainian].

- Bernt, M., Colini, L. (2020). Exclusion, Marginalization and Peripheralization. Conceptual concerns in the study of urban Inequalities. *Working Paper, Erkner, Leibniz Institute for Regional Development and Structural Planning, 2013*. Retrieved from https://leibniz-irs.de/fileadmin/user_upload/IRS_Working_Paper/wp_exclusion-marginalization-peripheralization.pdf.
- Carlisle, K., Gruby, R. (2019). Polycentric Systems of Governance: A Theoretical Model for the Commons. *Policy Studies Journal*, 47(4), 927–952. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/psj.12212>.
- Ascani, A., Crescenzi, R., Iammarino, S. (2012). *New Economic Geography and Economic Integration: A Review*. Search WP01/02. Retrieved from <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.2.pdf>.
- Baldwin, R., Forslid, R., Martin, P., Ottaviano, G. & Robert-Nicoud F. (2003). The Core–Periphery Model. Chapter 2. In *Economic Geography and Public Policy*. Princeton University Press. Retrieved from <https://www.enpc.fr/ceras/martin/Ch2.pdf>.
- Cosma, S. (2010). Immanuel Wallerstein’s World System Theory. *Annals of Faculty of Economics from University of Oradea*, 1 (2), 220–224. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/49615339_IMMANUEL_WALLERSTEIN’S_WORLD_SYSTEM_THEORY.
- Dauphine, A. (2017). Theories of Geographical Locations. Chapter 4. In *Geographical Models with Mathematica*. ISTE Press Ltd. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/central-place-theory>.
- Despotovic, D., Cvetanovic, S. (2017). The theoretical explication of the factors of regional growth and the economic convergence (divergence) of the region. *Economic Horizons*, 19(2), 111–125. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/320820119_The_theoretical_explication_of_the_ergence_of_the_region.
- ESDP European Spatial Development Perspective Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999. Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/official/reports/pdf/sum_en.pdf.
- Fischer-Tahir, A., Naumann, M., (Eds.). (2013). *Peripheralization. The Making of Spatial Dependencies and Social Injustice*. Springer VS. Wiesbaden.
- Friedmann, J. (December, 1967). *A General Theory of Polarized Development. The Ford Foundation Urban and Regional Advisory Program in Chile*. Santo Domingo 504, of. 81. Santiago, Chile. Retrieved from https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/34953/S6700361_en.pdf.
- Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 81–117.
- Goorha, P. (December 2017). *Modernization Theory. Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Online Publication. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/301731821_Modernization_Theory.
- International Development: Ideas, Experience, and Prospects. (Ed. by B. Currie-Alder, R. Kanbur, D. M. Malone, and R. Medhora). (2014). 1-st ed. Oxford University Press. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?KoQ6AEwDHoECagQAQ#v=onepage&q=Prebisch%20core%20periphery%20concept&f=false>.
- Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499. Retrieved from https://pr.princeton.edu/pictures/g-k/krugman/krugman_increasing_returns_1991.pdf.
- Muller, H.-P. (2005). *Center and Periphery. Encyclopedia of Social Theory*. (Edited by A. Harrington, B. L. Marshall, H.-P. Müller. Routledge.
- Panico, C., Rizza, M. O. (2009). Myrdal, Growth Processes and Equilibrium Theories. In *Geography, Structural Change and Economic Development: Theory and Empirics*. (Edited by N. Salvadori, P. Commendatore and M. Tamberi). Edward Elgar Publishing. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/242301156_7_Myrdal_growth_processes_and_equilibrium_theories.
- Pietikainen, S., Kelly-Holmes, H. (2013). Multilingualism and the Periphery. Chapter 1. In *Multilingualism and the Periphery*. (Edited by S. Pietikainen, H. Kelly-Holmes). (pp. 1–16). USA: Oxford University Press.
- Rose, M. (September 9, 2016). *Andre Gunder Frank & Dependency Theory*. Retrieved from <https://ourpolitics.net/andre-gunder-frank-dependency-theory/>.

- Rostow's Five Stages of Economic Growth Model*. Retrieved from <https://www.tutor2u.net/economics/reference/rostow-five-stages-of-economic-growth-model>.
- The EU motto*. Retrieved from https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_en.
- Uwazie I. U., Igemma A. A., Ukah F. I. (2015). Contributions of Andre Gunder Frank to the Theory of Development and Underdevelopment: Implications on Nigeria's Development Situation. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(18), 27–38. Retrieved from <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/25824/26671>.
- Wiberg, H., Van den Berg, H., Van der Veer, K., Hartmann, A., Galtung, J. & Diez-Nicolás, J. (2009). The centre-periphery theory revisited: A holistic multidimensional approach of social behaviour, social change and social conflicts. Chapter 7. In *Multidimensional Social Science. An inclusive approach to social position and inequality*. (Edited by K. Van der Veer, A. Hartmann, H. van den Berg, J. Diez-Nicolas, J. Galtung and H. Wiberg). (pp. 161–166). Amsterdam: Rozenberg. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/263747293_The_centre-periphery.
- Wojcik, M. (2013). Peripheral areas in geographical concepts and the context of Poland's regional diversity. *Region and Regionalism*, 11, 255–265. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/257815178_Peripheral_areas_in_geographical_concepts_and_the_context_of_Poland's_regional_diversity.

Стаття надійшла в редакцію 23.04.2020

Максименко А. О.

сектор трансграничного співробітництва ГУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»
к.221, ул. Козельницька, 4, г. Львів, 79026, Україна

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ЦЕНТРО-ПЕРИФЕРИЙНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ДИСКУРС

Резюме

В статье рассмотрены исторические истоки исследования центрo-периферийных взаимодействий. Дуализм «центр — периферия» — это пространственная метафора, используемая для описания и объяснения неравномерного распределения ресурсов, неоднородности и дивергенции развития отдельных территорий. Обычно центр является экономически, культурно, политически развитым, тогда как периферия отстает от него и граничит с ним. Отмечено существование различных типов систем «центр — периферия» на макро-, мезо- или микроуровне. Охарактеризованы зарубежные подходы и теории, в основе которых модель «центр — периферия»: теория экономического роста, теория зависимости, мир-системная теория, теории структурного насилия, полюсов роста, центральных мест, новой экономической географии. В представленных теориях обобщены факторы, которые лежат в основе деления на «центр» и «периферию» (инновации и технологии, экспортно-импортная структура, размещение промышленных предприятий, распределение административных функций и т. д.). Описаны эффекты, которые имеют место в результате центрo-периферийных взаимодействий: эффект доминирования и связи, информационный, психологический, модернизационный, производственный, а также эффекты «обратной волны» и «распространения». Центр и периферия связаны отношениями зависимости, которые могут иметь экономический, политический, культурный и другой характер. Определены механизмы, которые вызывают такую зависимость и циклически ее поддерживают: эксплуатация путем репатри-

ации, единство элиты в центре и на периферии, институциональное искажения, нестабильность рынка. Отмечено, что социокультурный подход предлагает отойти от толкования «периферии», как экономически отсталой территории, подчеркивая роль культурной составляющей как источника национальных и региональных традиций, локального образа жизни. В последние годы актуализируется понятие «полицентричность». Полицентричные системы управления является предметом междисциплинарных исследований, особенно распространены в исследованиях государственного управления, метрополий, управления природными ресурсами. Полицентричность играет ключевую роль в политике сплоченности ЕС. Определены перспективы исследования центрo-периферийных взаимодействий в регионе в условиях административно-финансовой реформы в Украине.

Ключевые слова: центрo-периферийные отношения, социальные теории, административно-финансовая децентрализация, Украина.

Maksymenko A. O.

Sector of cross-border cooperation SI «Institute of regional research named after M. I. Dolishniy of NAS of Ukraine»
room 221, Kozelnytska 4, str, Lviv, 79026, Ukraine

THEORETICAL APPROACHES FOR CENTER-PERIPHERY RELATIONS: INTERDISCIPLINARY DISCOURSE

Summary

Historical origins of the research of center-periphery relations were outlined in the article. Dualism «center-periphery» is a spatial metaphor that is used to describe and explain the unequal distribution of resources, the heterogeneity and divergence of the development of some territories. Generally, the center is economically, culturally, politically developed, while the periphery lags behind and is located outside center border. Different types of center-periphery systems at macro-, meso- or micro levels were emphasized. Foreign approaches and theories underpinning the center-periphery model such as theory of economic growth, dependency theory, world-system theory, structural theory of imperialism, growth poles theory, central place theory, the new economic geography were characterized. The factors that underlie the division into «center» and «periphery» (innovation and technology, export-import structure, location of industrial enterprises, distribution of administrative functions, etc.) were summarized according to foregoing theories. The effects that occur as a result of center-periphery relations in particular the domination and communication effects, information, psychological, modernization, production as well as «backwash» and «spread» effects were described. The center and the periphery are characterized by dependency relations that can be economic, political, cultural and other. Different mechanisms such as exploitation through repatriation, elite complicity, structural distortion, market vulnerability through which dependency induces underdevelopment of periphery were outlined. It has been stated that the socio-cultural approach proposes to move away from the interpretation of the «periphery» as economically backward territory and emphasize on the culture, as source of national and regional traditions, local way of life. In recent years, the concept of «polycentricity» has been emerged. Polycentric governance systems are the subject of interdisciplinary research, especially common in the studies of public administration and in commons scholarship concerning the governance of natural resources. Polycentricity plays an important role in EU Cohesion Policy. Prospects of future research of the center-

periphery relations in the region under the condition of administrative-financial decentralization in Ukraine were outlined.

Key words: center-peripheral relations, social theories, administrative-financial decentralization, Ukraine.